

Kielemme käytäntö

joittamalla ajatuksessa mukana olevan jäsenen sulkeisiin.

1. Osa asiattylin normaaleista ellipseistä esiintyy lauseyhdistelmissä. Silloin tavallisesti peräkkäisistä lauseista jälkimmäisestä voi jäädä ilmi panematta jäsen, joka esiintyy edellisessäkin lauseessa.

Lauseet liittyvät toisiinsa määrätavoin. Predikaatin edellä oleva kolmas persoonan teema voi jäädä ilmaise-matta sekä alisteisesti että rinnasteisesti edelliseen yhdistetyssä lauseessa. Teema voi olla elliptinen siksi, että se vaikuttaa muistissa kyllin vahvasti. Esim. »Pekka ryhtyi opettajaksi ja (hän) sai paljon innostuneita oppilaita.» »Pekka ryhtyi opettajaksi, koska (hän) oli innostunut alasta.» Mikäli asia ilmaistaan rinnastamattomilla päälauseilla, lauseet ovat erillisemmät ja jälkimmäisen teeman tulee olla esillä. Mm. tässä kohdin tehdään jonkin verran virheitä. Ne lienevät osaksi puhekielen väljemmän ellipsinkäytön vaikutusta. Esim. »Samoin jäänsärkijöiden konepäälliköt ovat jokatalvisine vaatimuksineen vielä kuvioissa mukana. HE ehtivät vielä loppupalven pakkasilla jarruttaa nimenomaan kaupparenkul-kua.»

Elliptinen teema »sijaitsee» lauseen alussa, sillä vain tässä asemassa se on mielessä kyllin vahvasti esillä. Tavallises-ti lausetta aloittavat adverbialit joutuvat siirtymään tilanteessa lopummas. Esim. »Leena tuli kotiin ja (hän) valmis-ti sitten ruoan.» Vrt. »Leena tuli kotiin. Sitten hän valmisti ruoan.» Aineistoni määritteellä alkavat elliptisen teeman si-sältävät lauseet liittyvät lisäksi konjunk-tiottomasti edelliseen lauseeseen. Esim. »Hän ei kerännyt rikkauksia eikä pyrki-nyt varakkaiden ja vallanpitäjien suo-sioon; päinvastoin HÄN sai monet heistä vihastumaan puolustaessaan köyhien ja vähäväkisten oikeuksia.»

Ilmaise-mattoman teeman tulee olla samassa sijassa kuin edellisessä lauseessa esiintyessään. Jo mainitut korrektit esi-merkit valaisevat myös tätä periaatetta. Mikäli jäsenen sija on lauseissa erilai-

Vajaasta ilmaisusta

Määräehdoin lauseissa saa olla ajatuk-seen kuuluvia ilmaise-mattomia eli ellip-tisiä jäseniä. Toisinaan asiattyilisestä tekstistä, jonka ellipsikriteerit ovat an-karimmat, puuttuu myös siinä välttä-mättömiä jäseniä. Tarkastelen piirrettyä seuraavassa; sallittavan ellipsin tyyppejä käsittelen melko suppeasti. Kirjoituksen virhe-esimerkit ovat ylioppilasaineista. Osoitan tarpeellisen puuttuvan jäsenen isoilla kirjaimilla ja sallittavan ellipsin si-

Kielemme käytäntö

nen, täytyy jälkimmäisen lauseen teema mainita sijan esiin saamiseksi. Periaatetta kuitenkin rikotaan jonkin verran. Esim. »Täytyykö ihmiskunnan aina kokea kaikki oman kantapään kautta, ennen kuin SE on valmis tunnustamaan tosiasiat?» »Ryhmätöissä saattaa syntyä vaikeuksia, jos lapsella ei ole sisaruksia ja HÄN on sen vuoksi saanut vanhempiensa kaiken huomion osakseen.» Joissain lauseyhdistelmissä sekä konjunktion liitos että sija edellyttävät jälkimmäisen lauseen teeman mainitsemista, mutta näin ei ole silti aina tehty.

Usein ilmaisusta erheellisesti puuttuva teema on nominatiiviasuinen subjekti, kuten tähänastisissa esimerkeissä on laita. Tällainen teema on tavallinen, mutta ilmeisesti se on yksinkertaisuutensa vuoksi myös helppo pudottaa viestistä. Seuraava esimerkki osoittaa, että mm. genetiivissä oleva looginen subjektikin saattaa jäädä epähuomiossa teamana ilmaisematta: »Siirtolaisille ruotsin taito on tärkeä, jotta he sopeutuisivat hyvin uuteen ympäristöön eikä HEIDÄN tarvitsisi lakkoilla.»

2. Seuraavatyypisessä saman virkkeen päälauseiden yhdistelmässä jälkimmäisen lauseen predikaatti, joka on sama kuin edellisessä lauseessa, voi olla elliptinen: »Pekka rakastaa Liisaa ja Liisa (rakastaa) Kallea.» Lauseiden subjektit (= teemat) ja toisaalta määritteet ovat vastaavanlaisia ja assosioituvat siksi keskenään. Tämä aiheuttaa lauseiden kiinteän yhdistymisen mielessä ja mahdollistaa jälkimmäisen lauseen predikaatin ellipsin. Lauseet voidaan liittää toisiinsa joko rinnastuskonjunktiolla tai vain pilkulla. Jälkimmäisen lauseen teeman ja predikaatin ellipsi voivat esiintyä samanaikaisesti. Esim. »Pekka rakastaa Liisaa kovasti, mutta Marjaa (hän rakastaa) vähän.»

Predikaatin ellipsivirheet ovat aineistossani saman virkkeen lauseiden yhdistelmässä aika lailla satunnaisia. Esim. »Sanomalehti on levinnyt laajalle ja ON helposti saatavilla oleva tiedonvälittäjä.»

Jotkut predikaattomat repliikit ovat melko yleisiä, mikä selittää niiden ilmaantumisen aineisiinkin. Täydellinen sanonta on silti parempi asiatyylissä. Esim. »Näin OLI vain siksi, että moottorin jokaista sylinteriä kohden oli neljä venttiiliä.»

Virheellisesti predikaattomia tai finiittiverbittömiä lauseita syntyy aineisiin myös siten, että virke katkaistaan pisteellä mainoskielen tyyliin. Ilmaisua voidaan korjata liittämällä elliptinen jatko edeltävän virkkeen yhteyteen tai lisäämällä elliptiseen lauseeseen predikaatti ja tarpeen mukaan muita jäseniä. Käytän seuraavissa esimerkeissä jälkimmäistä menetelyä: »Ovathan etelän miehet sentään erilaisia ja jännittävämpiä kuin suomalaiset miehet. HE OVAT ennen kaikkea – niin rakastettavia ja tunteellisia.» »Ostajan on tarkasti selvitettävä, millaiseen käyttöön hiihtovarustus tulee. HÄNEN ON mietittävä, millaiset varusteet juuri hänelle antaisivat suurimman hyödyn.»

Lisäksi on muulla tavoin syntyneitä predikaattomia lauseita. Toisten taululla saattaa olla mainos- ja otsikkokielellä tai puhekielen vaikutusta. Esim. »Ja muutoksia on todella tapahtunut niin opeissa kuin teoissa. OSOITETAAN enemmän inhimillisyyttä ja ANNETAAN aineellista samoin kuin henkistä apua kärsiville.» »Rovot oli annettu ja huoli kaupungin köyhistä kannettu jo jouluna. Uuden vuoden aattona sai ummistaa silmänsä nähdessään kylmästä sinipunaiset jalat. Tämän päivän maailmassa ASIAA VASTAA avustuskampanja nälkäänäkeville ja ensi viikolla muotinäytös.»

3. Lauseen loppupuolen määrite saa aika harvoin olla elliptinen lauseyhdistelmässäkin eli syntaktisessa kokonaisuudessa. Esim. »Liisa rakastaa Kallea, Maija vihaa (häntä = Kallea).» Em. tyyppissä päälauseet liittyvät toisiinsa pilkulla, eivät konjunktiolla. Predikaatit ovat merkitykseltään samantyyppisiä tai vastakkaisia sanoja. Jälkimmäisen lauseen

Kielemme käytäntö

määrite on samassa sijassa kuin ensimmäisessä lauseessa.

Määrite, joka on esiintynyt edellä tekstissä, saatetaan kuitenkin jättää virheellisesti ilmaisematta. Huolellinen sanonta edellyttää määritteen toistamista. Ainakin osassa tapauksia menettely joutuu puhekielen väljemmän ellipsisikäytön mallista. Esim. »Elei ole saanut stipendiä, voivat opiskelun kustannukset nousta korkeiksi, hyvin usein monille liian korkeiksi. Myös maiden lait rajoittavat OPISKELUA.» »Syksyllä 1981 yhtye koki muodonmuutoksen. Anssi Tikanmäki ja Antti Tammilehto astuivat remmiin antamaan YHTYEELLE uutta elinvoimaa.»

Joskus jätetään pois heti jäljessä toistuva määrite. Esim. »Vertaamalla ASIOITAMME muihin maihin huomaamme, kuinka hyvin asiat ovat Suomessa.» Joissain tapauksissa puuttuvaa määritettä ei mainita yhteydessä ollenkaan. Esim. »Juicen piisit olivat edelleen hauskoja mieleenpainuvia. Hannu Valto sen kitarasoundit upposivat selkäpiitä karmien KUULIJOIHIN.»

Kun rinnasteisilla verbeillä on sama määrite, riittää sen maininta jälkimmäisen verbin yhteydessä, mikäli määritteet ovat kummankin verbin ohessa samassa sijassa. Esim. »Liisa rakastaa (Pekkaa) ja kunnioittaa Pekkaa.» Joskus erisijainkin määrite puuttuu ensimmäisen verbin yhteydestä. Esim. »Pekka sai hänet luottamaan ITSEENSÄ ja arvostamaan itseään enemmän.» Toisinaan taas samasijainen määrite mainitaan vain ensimmäisen verbin ohessa. Esim. »He voisivat keskustella ruotsalaisten kanssa ja ystävystyä HEIDÄN KANSSAAN sekä järjestää erilaisia tilaisuuksia.»

Jotkut lauseet liittyvät paremmin edeltävään tekstiin, kun niihin lisätään sidos- tai kommenttiadverbi. Esim. »Ryhmän jälkeen olen aina tuntenut olevani uusi ihminen, joka osaa solmia läheisiä ja lämpimiä ihmissuhteita. Tunnene on KUITENKIN kestänyt vain kolme päivää.» »Jos olet poika, sinun odotetaan olevan tottelevainen ja menevän

armeijaan. Omatuntosi ei EHKÄ puolestaan hyväksy sitä. Kumpaa tottelet?»

4. Edellä mainittu tai joskus muuten tuuksi oletettu genetiiviattribuutti voi niin ikään jäädä aineissa erheellisesti ilmaisematta. Lauseen korrektiuserellyttää sen mukanaoloa, kun pääsanana on uutta tietoa. Esim. »Talvina, jolloin suojaajien määrä on ollut suuri ja lumi on painunut kokoon, on SEN vesipitoisuuskin korkea.» »Saasteita voidaan vähentää myöskin käyttämällä lyijytöntä bensiiniä. BENSIININ kulutusta vähentämällä vähenee myös myrkkymäärä, jonka auto tuottaa.»

Yksinään esiintyvä puheena ollut appellatiivi voi merkitä myös määrätarkoitetta. Se on mahdollista tulkita sanaliiton pääsanaksi, jonka tarkentava attribuutti kuuluu ainoastaan ajatukseen. Esim. »Katsoin ihastellen erään tuttavanin takkia. (Tässä) takissa oli juuri sopiva pituus, rypytytyt olkapäät ja pieni pystykauskaus.» Jos määrätarkoitteesta käytetään eri substantiivina kuin edellä, sen samaa tarkoittavuus saattaa jäädä attribuuttimassa ilmauksessa epäselväksi ja samalla lauseen kytkeytyminen edeltävään tekstiin hämärtyy. Esim. »Jääskeläisen kauppa on pulppuva lähde. TÄSSÄ lähimymälässä on paljon tuoreita ruokatarvikkeita ja kyläläisten asioista tiedottava kaupanhoitaja.»

Muutamia lauseita sopivat merkityksensä puolesta yhteyteen paremmin, jos niihin lisätään indefiniittipronomiinattribuutti. Esim. »Tuulet voivat olla myös eloonjäämisen kannalta välttämättömiä; esimerkiksi vuosittaiset monsuunituulet kuljettavat mukanaan TOISILLE alueille sateita, joita ilman maatalouden harjoittaminen olisi mahdotonta.»

5. Otan vuorossa olevassa pääsanana elipsin käsittelyssä ensiksi esille sanaliitot, joissa attribuuttina on adjektiivi, numeraali tai indefiniittipronomini.

Ilmaisematta jäävän pääsanana tulee ensinnäkin olla mainittu edellä samaa sanaa käyttäen. Joskus sääntöä riko-

taan. Esim. »Talviurheilu on Suomessa tärkeämmällä sijalla kuin muut URHEILULAJIT.» »Sanka lumipyry ja liukas tien pinta ovat kaksi eniten vahinkoa aiheuttavaa SEIKKAA.»

Yleensä elliptinen pääsana esiintyy myös edellä samantyyppisen attribuutin kera. Attribuutit assosioituvat keskenään, mikä edistää ilmaisemattoman pääsanana tajuamista. Esim. »Iso asunto on miellyttävämpi kuin pieni (asunto).»

Pääsanana ellipsi toteutuu helposti, kun vastaava sanaliitto on mainittu samassa lauseessa. Mikäli toisen sanaliiton ja samalla pääsanana maininta on saman virkkeen edellisessä lauseessa, lauseiden symmetrisyys lisää elliptisen pääsanana ymmärtämistä. Esim. »Täällä on iso talo, tuolla taas (on) pieni (talo).» Monesti pääsanana ellipsi ei ole luonteva asiattyyllisessä, jos sanana aiempi maininta on pisteen erottamassa lauseessa.

Attribuutin tavanomaista suurempi luontainen vastakohtaisuus edistää pääsanana ellipsin käyttöä silloinkin, kun pääsanana ei ole edeltävässä maininnassa vastaavaa attribuuttia ja/tai kun pääsanana maininta on pisteen erottamassa lauseessa eivätkä lauseet ole symmetrisetkään. Esim. »(Nämä) kengät ovat paremmat kuin entiset (kengät).» »Täällä on taloja. Toiset (talot ~ taloista) ovat ränsistyneitä.»

Pääsanana ellipsiä käytetään vastoin edellä sanottua toisinaan kuitenkin liiallisesti. Esim. »Levyä valmisteltiin huolellisesti pääasiassa Syrjien maatilalla Ylöjärvellä. Kun Eppu Normaalilta sitten ilmestyi Tie vie -niminen LEVY, sitä hämmästeltiin.» »Samoin työkoneita on kehitetty inhimillisemmiksi; on valmistettu paljon hiljaisempia saman tehon antavia KONEITA.» »Nykyinen yhteiskunta suosii tasaisia, horjumattomia tunteita. Vahvasti negatiiviset TUNTEET, aggressiot, ja vastaavasti positiiviset TUNTEET, esim. rakkaudenosoitus julkisella paikalla, herättävät yhteiskunnassamme pahennusta.»

Kun rinnasteisten sanaliittojen sama pääsana tai rinnasteisten yhdyssanojen

sama perusosa ilmaistaan ainoastaan kerran, se on esillä viimeisen jäsenen yhteydessä. Kun rinnastetaan yhdysana ja sanaliitto, joilla on sama perusosa ja pääsana, täytyy ne molemmat mainita, mikäli yhdyssanan määriteosa ja sanaliiton attribuutti ovat erityyppiset. Seuraavassa kirjoittaja on lisäksi käyttänyt täydellistä ilmaisuja ensiksi: »Ford alkaa kilpailla autolla, jossa kuljettaja pystyy itse valitsemaan ajon aikana, vetääkö auto takapyörillä vai kaikilla PYÖRILLÄ.»

Ainoastaan edellä samassa lauseessa tai virkkeen edeltävässä lauseessa riittävän verrannollisessa sanaliitossa mainittava genetiiviattribuutin pääsana saa jäädä ilmaisematta. Esim. »Teidän asunto ~ tämä asunto ~ moni asunto on parempi kuin meidän (asuntomme).» Vrt. »Tiedotus voisi tapahtua niin, että seuran jäsenillä olisi oma numero. Minun NUMERONI voisi olla 18.»

Elliptisen pääsanana ohessa oleva genetiiviattribuutti on mieluiten lyhyt. Attribuutin laajuus ja toisaalta lauseen laajuus edistävät pääsanana mainitsemista, koska muuten se jää huomiossa taustalle. Esim. »Tulevaisuuden kaupungit ovat ainakin liikenteen osalta äänettömämpiä kuin tämän päivän KAUPUNGIT.»

Lisäksi muu sija kuin nominatiivi lisää pääsanana mainitsemisen tarvetta, vaikka sija on sama kuin toisessakin sanaliitossa. Esim. »Virtasten asunnossa on viihtyisämpää kuin meidän asunnossamme.»

6. Jos rinnasteisten relatiivilauseiden relatiivipronomini on samassa sijassa, jälkimmäisen lauseen relatiivipronomini voi jäädä ilmaisematta. Mikäli relatiivipronominin eri sijassa, myös jälkimmäisen on sija osoittamiseksi oltava esillä. Välistä erisijainen jälkimmäinen relatiivipronomini jätetään kuitenkin pois. Esim. »Sanomalehdet, joista suurimmalla osalla on levikkialueenaan oma maakuntansa, pystyvät tiedottamaan asioista ja tapahtumista, joilla ei ole valtakunnallista merkitystä mutta JOTKA ovat alueellisesti tärkeitä.»

Kielemme käytäntö

7. Muutamien sivulauseiden vastineena esiintyy niiden edellä pronomini *se*, joka toisinaan pyrkii jäämään ilmaiseematta. Pronominin *se* puuttuminen on vähiten haitallinen, kun pronomini on nominatiivissa eivätkä *se* ja sivulause ole rinnastuksen jälkimmäisenä osapuolena. Ilmaisu on kuitenkin huolitellumpi, kun pronomini on tässäkin tapauksessa esillä. Esim. »Syy on ehkä *se*, että ihmiset eivät tiedä kirjaston muista palveluista.»

Mikäli sivulauseetta vastaava pronomini on muussa sijassa kuin nominatiivissa, sijan esiin saaminen lisää tarvetta pronominin mukanaoloon. Esim. »Lopputulos riippuu pitkälti terapeutista, psykologista tai psykiatrista, *siitä* kuinka aktiivisesti hän on paneutunut hoitettavaansa.»

Sivulauseen edellä oleva pronomini on välttämätön, kun rinnastetaan substantiivi-ilmauksella ja sivulauseella esitettävät asiat, koska muuten rinnastuksen osapuolet ovat liian erilaiset. Esim. »Lehtien välityksellä puolueet antavat kannattajilleen tietoa kulloinkin esillä olleista asioista ja *siitä*, kuinka niihin olisi suhtauduttava.»

8. Kahden rinnasteisen substantiivi-ilmauksen välillä tarvitaan rinnastuskonjunktio. Joskus *se* on kuitenkin jätetty pois. Mahdollisesti kirjoittaja on pyrkinyt korostamaan sanottavaa tällä menetelyllä. Rinnastuksen osapuolten häiritsevän lähekkäisyyden vuoksi syntyy välistä vaikutelma, että jäsenten merkitys on kenties tarkoitettu samaksi. Esim. »Musiikkia kuunnellessa on hauska esim. kirjoittaa kirjeitä tai sulkea silmänsä ja nauttia sävelien vaihteluista *ja* laulajan äänestä.»

Kahta useamman substantiivi-ilmauksen rinnastuksessa käytetään normaalisti

konjunktia kahden viimeisen jäsenen välillä. Tästä asemasta konjunktion puuttuminen ei ole kokonaisuuden laajuuden vuoksi yhtä haitallinen kuin kahden osapuolen väliltä. Luettelo on tavanomaista vauhdikkaampi ja siksi korosteinen. Konjunktion käyttö tuntuu silti asiatyylissä korrekimmalta vaihtoehdolta. Esim. »Hän kertoi, että nuoria oli ympäri maailmaa [kibbutsilla], mm. Pohjoismaista, Amerikasta, Italiasta, Espanjasta *ja* Englannista.»

Joissain tapauksissa konjunktio jää substantiivi-ilmausten väliltä pois selvästi epähuomiossa, kun yhteydessä on muu tai muita alemman tai ylempään tason rinnastuskonjunktioita. Luullaan ehkä, että on kysymys laajemman rinnastuksen alkuosasta. Esim. »Tekniikan kehitys, tiedonkulun nopeutuminen sekä laajentuminen *ja* matkustamisen ja yhteydenpidon helpottuminen ovat luoneet nykyisen yhteiskunnan kansainvälisen ilmaston.» »Lastenosastoilla on usein satutunteja *ja* nukketeatteriesityksiä, ja monesti on myös mahdollisuus näyttää elokuvia, videoita ja dioja.»

9. Toisinaan vertailuihin tulisi lisätä vertailukohteen mainitseminen. Näissä tapauksissa vertailukohde ei ole ollut yhteydessä siinä määrin esillä, että se kuuluisi ajatukseen tuttuna tietona ja voisi siksi jäädä ilmaiseematta. Mainintaa kaipaava vertailukohde on tietämyksemme perusteella yleensä silti arvattavissa. Vajaan ilmaisun malli lienee peräisin puhekielestä. Esim. »Siksi kirjastosta on tullut suositumpi ja arvostetumpi *kuin* ennen.» »Nuoren oikeudenkäynti pidetään suljetuin ovin ja häneen sovelletaan erilaisia pykälää *kuin* aikuiseen.»

KAIJA METSÄ-HEIKKILÄ